

L'Hospital de Sang de Cambrils (1936-1939) segons la documentació municipal

Manel Tarés, historiador
Ignasi Martí, historiador
Montserrat Flores, arxivera municipal

Aquest article recull les principals informacions que la documentació municipal de Cambrils i la documentació municipal de Reus aporten sobre l'Hospital de Sang de Cambrils.

Durant la tardor de 2006, l'àrea de Cultura de l'Ajuntament de Cambrils va organitzar un cicle d'activitats de divulgació sobre aquesta institució sanitària que va funcionar entre 1936 i 1939 a l'edifici de la Casa de Sant Josep, a Vinyols i els Arcs. Aquest cicle va comptar amb el suport del Programa Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

Coincidint amb aquestes activitats, l'Arxiu Municipal de Cambrils, el Museu d'Història de Cambrils i els historiadors Manel Tarés i Ignasi Martí van encetar una recerca sobre l'Hospital de Sang de Cambrils (des d'ara, HSC) a partir de fonts documentals (orals i escrites) i bibliogràfiques (memòries i dietaris publicats).

D'una banda, l'Arxiu Municipal de Cambrils i el Museu d'Història de Cambrils van obrir una línia de localització de testimonis orals directes i indirectes: metges, infermeres, auxiliars, netejadores i pacients que van estar a l'HSC, o bé els seus fills i néts. En total, quaranta-quatre persones entrevistades en els darrers mesos. A més, alguns d'aquests informants conservaven també documentació personal relacionada amb l'HSC (sobretot, fotografies), que van posar a disposició de la consulta dels investigadors.

D'altra banda, es va estudiar la documentació municipal relacionada amb l'HSC.¹ A continuació podeu llegir les conclusions obtingudes a partir de l'estudi d'aquesta documentació.

L'objectiu d'aquest primer article és definir els aspectes bàsics de la trajectòria de la institució i, alhora, deixar pas a estudis posteriors més detallats. Més endavant, caldrà afegir a aquest primer article les informacions que contenen les entrevistes que s'han realitzat fins ara i les que es continuen enregistrant actualment. Sobretot, l'anàlisi de les informacions proporcionades pels testimonis orals ajudaran a ampliar els llistats de treballadors i pacients, documentar detalls de funcionament, vivències personals, aspectes de vida quotidiana i, en general, molts punts de l'evolució de l'HSC en els mesos en què va estar sota control directe de l'exèrcit.

Data de publicació digital: 3 de gener de 2007

1. Introducció

El dissabte 18 de juliol de 1936, en diversos punts de l'Estat espanyol es produïa el cop d'Estat contra la II República del general Franco i dels seus partidaris, mentre que el destacament de l'exèrcit a Barcelona ho feia l'endemà a la matinada. A Catalunya, la revolta fou dominada ben aviat per les forces armades que havien restat fidels al règim republicà legal (alguns generals de l'exèrcit, una part de la guàrdia civil i d'assalt i els mossos) i per nombrosos obrers proveïts d'armes distribuïdes pels sindicats. Un cop controlat l'alçament, el sector obrer, especialment l'anarcosindicalista, s'organitzà en comitès locals per tal de fer efectiva el que anomenarien la lluita antifeixista, a remolc del que succeïa a Barcelona, de manera que l'autoritat dels ajuntaments en resultà molt minvada durant unes setmanes. No en va, el comitè cambrilenc s'autodeclarava "l'única autoritat local constituïda i representativa"².

El Comitè Antifeixista de Cambrils es constituí el 22 de juliol de 1936 amb membres de les tres organitzacions polítiques d'esquerra que hi havia aleshores³: Cassià Castells Pallejà i Francesc Bonfill Bas, del Centre Obrer d'Esquerra Republicana de Catalunya, Lluís Vidal Sans i Pere Berengué Massagué, del Partit Republicà d'Esquerra (PRSC), i Ferran Ortoneda Pàmies i Carles Martí Pellicer, de la Societat de Treballadors de la Terra, afiliada al sindicat UGT. Al llarg de l'estiu es produí un ràpid realineament de les tendències politicosindicals, cosa que es féu evident en l'atomització ideològica observada en l'esquerra local. Així, el 30 d'agost s'amplià el nombre de membres del Comitè amb vocals del POUM, la UGT, la CNT, les Joventuts Unificades, la Joventut Comunista Ibèrica, els Comunistes Llibertaris, el Partit Republicà d'Esquerra i ERC⁴. El primer de setembre el Comitè cambrilenc quedava aprovat oficialment pel Comitè Central de les Milícies Antifeixistes de Barcelona⁵, i a finals de mes s'organitzà en diverses seccions, similars a les regidories municipals.

A la tardor, Lluís Companys havia reorganitzat de nou el govern de la Generalitat i dissolgué el Comitè Central de Milícies Antifeixistes i, en conseqüència, els comitès locals. Un decret del 17 d'octubre ordenà, immediatament, la formació de nous ajuntaments amb una representació de les forces polítiques i sindicals de forma proporcional a la del govern català. Aleshores, a Cambrils, Ferran Ortoneda, del PSUC, liderà el nou govern municipal amb membres d'ERC, el POUM i la CNT⁶. Alhora, d'ençà l'esclat de la guerra, molts cambrilencs s'apuntaren a les milícies antifeixistes o a la columna Maurín del POUM, que lluitava al front⁷.

2. Els inicis de l'Hospital de Sang. La gestió municipal

L'edifici dels germans de La Salle, conegut oficialment com la Casa de Sant Josep, es construí el 1926 en uns terrenys del terme municipal de Vinyols i els Arcs, a tocar del terme de Cambrils. Sembla que el convent fou obert el 26 de juliol de 1928⁸.

Una setmana després de la revolució, el 26 de juliol de 1936, se celebrà una reunió entre el Comitè Antifeixista de Cambrils, presidit per Ferran Ortoneda Pàmies, i el de Reus. El representant cambrilenc declarà que "elements desconeguts com a forans han tractat d'incendiar i maltractar l'edifici convent anomenat dels Germans de la Doctrina Cristiana"⁹. Sortosament, les intencions d'aquest grup armat van poder ser contingudes i el Comitè va procedir immediatament a la incautació de l'edifici i les terres de la propietat. Aquesta fou la justificació per a la incautació de l'edifici i gràcies a això sembla que no va sofrir cap tipus de vandalisme, ni en les imatges ni en les instal·lacions.

En aquesta reunió es féu entrega a l'Ajuntament de Reus de l'edifici del convent amb deu jornals de terra al Comitè Antifeixista de Reus, per tal de destinar-lo a Hospital Intercomarcal sota l'administració de l'hospital de Reus. El Comitè cambrilenc es reservà el dret d'internament dels malalts del poble, sota la petició del metge municipal. L'acta de la reunió del Comitè Antifeixista del 25 de setembre de 1936 dóna fe de l'acord de dedicar l'edifici a Hospital Intercomarcal¹⁰.

Els nomenaments del personal de l'Hospital els avalava el delegat de Sanitat, **Josep M. Gil Ruiz**¹¹, tot i que la contractació de personal era competència de la regidoria de Sanitat i Assistència Social de Reus¹². Gil Ruiz era un administratiu que vivia al barri de la Platja i formà part del Comitè Antifeixista en representació del POUM. En fou secretari i havia estat membre de la Societat de Treballadors de la Terra, president de la Unió Republicana i secretari del Centre Republicà Radical Socialista Català, present, doncs, en la vida política local des dels primers dies de la Segona República.

A primers d'agost, el Comitè de Cambrils feia una crida per reclutar infermeres per a l'Hospital de Sang; aquesta és la primera menció explícita que trobem a la institució anomenada "Hospital de Sang de Cambrils". Les dones que fossin contractades com a infermeres havien de tenir edats compreses entre 18 i 25 anys¹³. El document no ho diu expressament, però sabem que a l'hora de triar entre les candidates es va donar preferència a les persones que ho necessitaven més econòmicament, en aquest cas les vídues i filles de vídues.

Desconeixem l'actuació de l'Hospital de Sang de Cambrils durant els primers mesos de guerra, tot i que sembla que actuà a remolc de l'hospital reusenc, amb el qual realitzava transferències de malalts. En efecte, de l'agost a l'octubre, els milicians, enquadrats en diversos columnes corresponents als diversos partits d'esquerres existents, lluitaven a Saragossa i Osca, mentre el gruix de l'exèrcit republicà era derrotat a Andalusia. En aquest context, els dos hospitals del Baix Camp actuaven a la rera guarda i rebien soldats ferits del Front d'Aragó. Segons les normes d'evacuació de ferits que es dictaren el 10 d'agost de 1936, els ferits del front aragonès eren duts als hospitals de Bujaraloz i Casp, i d'aquí eren evacuats amb trens sanitaris a l'hospital de Vilanova i la Geltrú¹⁴. A Cambrils tenim constància de diversos ingressos de milicians a mitjan novembre de 1936, alguns dels quals arribaven en trens hospital (hem documentat algun cas des de l'hospital de Casp) i eren distribuïts entre Reus i Cambrils. Un metge que treballà en un d'aquests trens, el Dr. I. Ponseti, explicava que els ferits operats eren evacuats cap a l'hospital de Reus, que disposava d'uns 200 llits. L'abril de 1937, l'hospital fou traslladat a La Savinosa, a Tarragona.

L'hospital de Sang de Cambrils, encara no militaritzat, acollí ben aviat soldats ferits. El primer que documentem és el sergent d'aviació León Ferrer Gallisà, hospitalitzat el 14 de setembre¹⁵, mentre que el 23 d'octubre de 1936 és enterrat el milicià Vicenç Alberic¹⁶. Les dades proporcionades pel Registre d'Enterraments de l'Arxiu de la parròquia de Santa Maria confirmen la intensitat de l'arribada de ferits durant tot l'any 1937 i, sobretot, el 1938, coincidint amb fets fonamentals com

són la batalla de Terol, la caiguda del front d'Aragó, les caigudes de Lleida i Tortosa i, especialment, la Batalla de l'Ebre, el segon semestre de 1938.

Un cop foren dissolts els comitès antifeixistes a finals d'estiu de 1936, l'Hospital de Sang va passar a dependre de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de l'Ajuntament de Reus. El desembre la Generalitat manà la transferència de la gestió del centre. La consellera reusenca, Teresa Vilalta, responsable política de l'Hospital de Sang de Cambrils, viatjà a Barcelona per demanar explicacions. A Reus estaven decidits a fer "tot el possible per no deixar-se arrebatat tal Hospital, (...) per a fer valer els drets de Reus sobre el mateix convertit en Hospital"¹⁷. El mapa sanitari que preveia el Consell de Sanitat de Guerra dividia el país en vint centres sanitaris que comptaven amb laboratori mèdic, hospital comarcal i centre d'assistència social. El Centre Intercomarcal de Reus es desplegava en els centres comarcals de Reus, Tarragona i Tortosa¹⁸. El Consell de Sanitat de Guerra depenia del Departament de Defensa de la Generalitat i actuà fins a la centralització de poders després dels Fets de Maig de 1937.

Una carta adreçada a l'ajuntament cambrilenc el 12 d'abril de 1937 per la Comissió d'Indústria de Guerra de la Generalitat anunciava que el personal de l'Hospital havia estat considerat com a mobilitzat¹⁹. Un mes més tard, el 17 de maig, el Consell de Sanitat de Guerra ordenà evacuar tot el personal civil, preservant-hi els oficials, soldats i milicians. Des de l'Ajuntament es demanà, sense èxit, a l'Inspector General d'Hospitals de revocar aquesta disposició. Aleshores, l'Ajuntament de Cambrils es comprometé a facilitar el transport necessari per a hospitalitzar els seus veïns²⁰. A més, es manà el trasllat dels malalts civils, probablement en sales separades del mateix edifici; però sembla que aquesta disposició no es va arribar a executar.

Durant el juliol es reorganitzà el quadre administratiu de l'Hospital i l'Ajuntament féu prevaler la feina feta per l'antic administrador Josep M. Gil Ruiz²¹. El cert és que aquest ja no apareix en la documentació posterior²²: l'Hospital passa a mans dels militars i, a més, Gil Ruiz ja no interessa, ja que pertanyia al POUM, partit que resultà perjudicat arran dels Fets de Maig.

3. Militarització de l'hospital

L'agost de 1937 es féu efectiva la cessió de l'Hospital de Sang de Cambrils a l'Estat, que preveia la militarització del centre. Fou nomenat administrador de l'ara anomenada Clínica Militar núm. 1 el tinent Alfred Forn Farga²³. Amb el traspàs de l'Hospital a Guerra s'establí un acord verbal en què aquest tindria preferència en l'adquisició de tots els productes de les terres del centre que administrava l'Ajuntament i que no havien estat cedides a l'Hospital²⁴. A més, l'Ajuntament obtingué algunes propietats, com la granja annexa a l'edifici. A inicis de novembre l'Ajuntament manà subhastar aquesta instal·lació.

Una de les primeres actuacions de la nova direcció, el novembre, fou el trasllat de tots els serveis administratius fora de l'edifici, per tal d'ampliar-ne la capacitat d'ingrés. De ben segur, es preveia un increment de l'activitat a causa de la recuada del front de l'Aragó. El lloc triat fou la Casa del Capellà, habitada en part i situada dins de la mateixa finca de l'Hospital, tot i que no els havia estat cedit²⁵. A mitjan gener de 1938 decidiren substituir el personal que prestava serveis a l'Hospital Militar per soldats aptes per a serveis auxiliars. Aquesta decisió sembla que s'aplicà a altres hospitals de les mateixes característiques²⁶.

4. L'Hospital de Sang: des de la Batalla de l'Ebre a l'ocupació franquista

Els republicans patiren derrotes importants en el front aragonès durant l'hivern de 1937 a 1938. Els rebels ocuparen Lleida a principis d'abril i s'instal·laren al llarg de la vall de l'Ebre, fins al Delta, restant Catalunya, d'aquesta manera, aïllada de la resta del territori republicà.

A mitjan maig, abans de la Batalla de l'Ebre, trobem a les actes municipals el rumor que l'hospital havia de ser evacuat, cosa que es féu efectiva. Per evitar que la vila restés sense atenció mèdica, l'Ajuntament nomenà metge titular el Dr. Vidiella, que ja exercia d'interí des de feia temps²⁷. No hem trobat cap explicació d'aquest rumor, ja que, malgrat els fracassos al front aragonès, l'ofensiva republicana a l'Ebre fou planejada des de l'abril d'aquell any i, per tant, no podien prescindir de cap manera dels hospitals de reraguarda.

La batalla de l'Ebre s'inicià la mitjanit del 25 de juliol de 1938 en diversos punts del riu. Mentre que els republicans aconseguiren travessar-lo i penetrar en zona nacional a Ascó, Miravet o Mequinensa, a Amposta la maniobra fou un fracàs per als republicans. A les deu del matí el cap del tren hospital de campanya núm. 1 telefonava des d'Amposta al director de l'Hospital de Cambrils per informar-li que hi estava arribant amb 22 ferits en lliteres i 40 ferits lleus. L'endemà arribava un tren hospital buit des de Barcelona²⁸. Després de les derrotes de l'estiu, el setembre els atacs succeïen a Les Camposines i a la Serra de Cavalls. Les enormes baixes que sofrien els republicans saturaven els hospitals. En aquest context, el 23 de setembre sortí un tren de Vilafranca per evacuar 109 ferits lleus de l'Hospital de Sang de Cambrils²⁹.

Aquell mateix dia, el Comissariat d'Intendència, amb l'autorització del Comandant de Plaça, organitzà una funció de teatre i ball a benefici de l'Hospital de Sang, al local de la CNT el diumenge a les cinc de la tarda³⁰. Setmanes més tard, el 16 d'octubre, s'havia de celebrar un festival, segons informava el comissari H. Eскурriola, de l'Hospital de Campanya del Vè Cos d'Exèrcit³¹. L'Estat Major d'aquest cos, amb el coronel Enrique Líster al capdavant, estava acampat prop de les platges de Mont-roig.

En aquelles dates, la derrota republicana era evident. La retirada de les seves tropes del front de l'Ebre s'efectuà el 15 de novembre de 1938. A Cambrils, l'última reunió de l'Ajuntament (segons les actes) se celebrà el 27 de desembre, mentre que l'ocupació franquista fou el 15 de gener de 1939. A mitjan març, però, les noves autoritats militars autoritzaren continuar utilitzant la Casa de Sant Josep com a hospital: *"autorizo a V. para que el edificio de los Hermanos de las Escuelas Cristianas, de Cambrils, pueda ser utilizado para Hospital; no pudiendo disponerse de los otros dos edificios que cita de esta Plaza, por encontrarse al servicio de prisioneros de guerra, uno de ellos y el otro por estar a disposición del Patronato Nacional Antituberculoso"*³². No creiem que l'Hospital de Sang reprengués les seves funcions sanitàries, ja que la guerra finalitzà poques setmanes després.

5. Funcionament de l'Hospital de Sang

a) Instal·lacions

Tenim referències escadusseres de les àrees ocupades per l'Hospital. El 15 de novembre de 1937 demanen permís a l'Ajuntament per ocupar el pavelló anomenat Casa del Capellà, que no els havia estat cedit del tot. D'aquesta manera, l'Hospital ampliaria al màxim el nombre de llits i personal³³. L'Ajuntament no degué acordar res, ja que, setmanes més tard, el director de l'Hospital

torna a demanar el traspàs de la Casa del Capellà junt amb un altre local a la mateixa finca per a l'aquarterament dels soldats destacats³⁴.

Per allotjar els treballadors de l'Hospital es feien servir cases i habitacions particulars repartides pel poble³⁵. També està documentat l'ús que feia l'Hospital d'un xalet proper, vora la carretera al seu pas pel raval de Gràcia, anomenat Vil·la Concepció o Mas de Benet Ferré. Aquest edifici havia estat incautat a Concepció Bassedes Ferré. Consta que la família d'una persona de Sanitat Militar hi estava allotjada durant els primers mesos de guerra. A finals de 1937 hi ha notícies de refugiats asturians acollits a la casa-xalet de Joan Figuerola Ferré³⁶. Un any més tard, a tres setmanes de l'ocupació franquista, l'Hospital reclamava la finca Vil·la Concepció per ordre de la Jefatura de Sanidad del Vè Cos d'Exèrcit³⁷. Un altre edifici documentat és el xalet de Joan Bargalló, en el qual s'hi havia instal·lat una Clínica militar a disposició de la població civil amb assistència mèdica gratuïta³⁸.

Pel que fa a les instal·lacions, sabem que l'edifici disposava de telèfon. L'hospital demanà també alguns recursos a l'Ajuntament de Cambrils, com una màquina de rentar roba que hi havia a l'Escola Unificada i que hi era inservible³⁹. Mig any més tard, des de la direcció de l'hospital es demanava una formalització de l'acord verbal pel qual l'Ajuntament cedia el "*lavadero mecánico instalado en el edificio anejo al que ocupa el Depósito de Intendencia*"⁴⁰. També demanava la cessió d'un cobert per estendre-hi la roba⁴¹.

Finalment, destaca l'organització, per part del director de l'hospital, d'una biblioteca per als malalts. Demanaren llibres a l'ajuntament⁴²; avui, la biblioteca de la casa de Sant Josep conserva tres dels volums de la biblioteca de l'HSC (un d'ells es pot veure a l'exposició *L'Hospital de Sang als documents*)

b) Finançament

Mentre l'Hospital de Sang depengué de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de Reus, aquest ajuntament es féu càrrec de les despeses del centre. Aquestes consistien en salaris dels treballadors (metges, infermeres, cuiners, etc.) i proveïments (aliments, medicaments, materials i estris, etc.). Les despeses en proveïments del mes de març de 1937, per exemple, ascendiren a 15.733,95 pessetes, quantitat que representà més del 60% de les despeses de la Conselleria reusenca d'aquell mes (recordem que la Conselleria de Sanitat i Assistència Social gestionava també els menjadors municipals, l'internat infantil i l'hospital Pere Mata). El mes de gener d'aquell mateix any, les despeses foren tan sols de 6.710,15 pessetes, un terç dels proveïments pagats aquell mes per la Conselleria. Les adquisicions es feien, sobretot, a comerciants i fabricants de la ciutat de Reus i el peix s'adquiria als pescadors de Cambrils⁴³. El novembre de 1936 pagà uns treballs de serralleria⁴⁴ i assumí també altres despeses de reparacions.

L'Ajuntament de Cambrils també aportava diferents productes com peix, fruita, verdura o llenya. Sabem, per exemple, que l'octubre de 1938 foren subministrades més de 39 tones de llenya⁴⁵. És probable que els venedors a la menuda cobressin els proveïments amb vals, com es desprèn d'un ban del 9 de novembre de 1936⁴⁶. Moltes reparacions durant l'any 1936 són a càrrec de les arques de Cambrils, així com molts salaris. Els jornals corresponents a la primera setmana de novembre de 1936 ascendiren a 1.152,25 pessetes⁴⁷. Des de Cambrils també s'administraven les terres annexes a l'edifici. Tot i això, ignorem quin era el model de finançament de l'Hospital durant la seva primera etapa i quines atribucions tenien els ajuntaments de Cambrils, Reus i Vinyols i els Arcs.

L'Ajuntament de Cambrils disposava de dos camions destinats a proveïments municipals i emprats en el subministrament de l'Hospital i del Sindicat agrícola (que aleshores actuava com a empresa col·lectivitzada i administrada per la CNT i la UGT)⁴⁸. En algunes ocasions, aquests vehicles servien per fer expedicions al front de guerra aragonès per donar queviures (productes del Sindicat

agrícola i del Pòsit) o per intercanviar productes a Casp. Un d'aquests camions fou requisat el 2 d'abril de 1937 en un control a Tamarit de Llitera i conduït a Casp. El camió anava carregat de vi del Sindicat per tal de bescanviar-lo per 56 caps de bens i altres productes destinats a l'Hospital de Sang de Cambrils, "que es el del Sur Ebro y en el que también reciben debida asistencia valientes hermanos nuestros hijos del noble Aragón". El motiu de la confiscació fou un malentès, ja que des del Consejo d'Aragó⁴⁹ al·legaren que no van tenir notícia que hagués d'arribar aquesta càrrega⁵⁰.

A finals de gener de 1937, l'ajuntament demanà aprovisionament de benzina al Comissari de Defensa de Tarragona. En aquesta ocasió les necessitats de combustible s'estimaven en uns mil litres mensuals, que foren multiplicats per cinc (dels quals 300 litres estarien destinats a l'Hospital de Sang) en una demanda feta al Delegat de la Conselleria de Serveis Públics de la IV Regió, de Reus, pocs dies després⁵¹.

Cal destacar el donatiu de 1.000 ptes del President de la Generalitat, Lluís Companys, arran de la visita que realitzà a mitjan març al Parc Samà⁵², que va rebre l'Ajuntament per destinar-lo "en aquelles atencions que considerés més convenients de l'Hospital de Sang d'aquesta vila".

Després del traspàs de l'Hospital a l'Estat, foren diverses les ocasions en què l'Ajuntament, així com els ciutadans, hagueren de fer-hi aportacions. L'agost de 1938 l'Ajuntament els cedí tres aparells de ràdio. El setembre de 1937 el Comandant Militar de Tarragona, el coronel Enric Pérez Farràs, ordenà que tots els ciutadans entreguessin mantes i matalassos, "como contribución especial de guerra", als dipòsits d'Intendència de Cambrils, Reus o Tarragona per tal de ser redistribuïdes entre el front i els hospitals de guerra⁵³. Més tard, el 3 de maig de 1938 es feia una crida als ciutadans perquè aportessin a l'ajuntament un plat i un got per cobrir les necessitats dels malalts de l'hospital⁵⁴, mentre que durant l'estiu els productes de la pesca a la nostra costa eren confiscats per als Dipòsits d'Intendència i els Hospitals Militars⁵⁵. Un altre mètode per recaptar fons fou l'organització d'un festival l'octubre de 1938⁵⁶. Fins i tot, tenim constància de la visita de dos boy scouts de Tortosa que feren donació d'obsequis per als ferits de l'hospital el gener de 1937⁵⁷.

En tot cas, les despeses ocasionades per l'Hospital eren considerables per a l'Ajuntament de Cambrils. L'agost de 1938 aquest ajuntament sol·licità al de Vinyols que contribuís a meitats a les despeses d'enterrament de cadàvers procedents de l'Hospital, "com sigui que les esmentades despeses són cada dia més quantioses a causa del considerable nombre de cadàvers a soterrar en aquest Cementiri municipal" i "per no permetre l'estat de la caixa dels cabals municipals continuar sufragant aitals despeses"⁵⁸. L'Ajuntament de Vinyols es desentengué de les peticions i l'octubre l'Ajuntament de Cambrils demanà, a canvi, el traspàs de les terres incautades de la finca de l'Hospital⁵⁹. Sembla que tots els soldats morts a l'Hospital s'enterraven al cementiri de Cambrils, segons es desprèn d'una carta de l'agost de 1938⁶⁰ i de la consulta del *Registre d'Enterraments* (actualment, a l'Arxiu de la parròquia de Santa Maria de Cambrils). Malgrat que els enterraments es feien a Cambrils, els certificats de defunció s'havien de demanar al Jutjat Popular de Vinyols, per trobar-se l'Hospital en el seu terme municipal.

c) Les terres

Tot i que les terres de la Casa de Sant Josep van ser incautades, ignorem com eren gestionades entre els ajuntaments de Cambrils i Vinyols. Els beneficis del cultiu de les terres incautades properes a l'Hospital (uns deu jornals) els percebia l'Ajuntament de Vinyols⁶¹. Des de Cambrils es feren càrrec d'algunes despeses, com la reparació d'un grup motobomba pels tallers Nicolau Barberà Germans de Reus⁶², així com de la col·locació dels treballadors, molts dels quals eren refugiats de guerra.

Una relació de persones que treballaven aquestes terres annexes a finals de 1937 anomenava vuit treballadors⁶³:

Aniceto Sánchez Sánchez, Joan Ortoneda Badia, Felipe Coso Pallarés, Salvador Vallès Marcó, Manuela Gasch Robés, Teresa Cases Fons, Teresa Planes Cases, Maria Planes Cases

Els conreadors feien servir les aigües fecals per a regar, cosa que els fou terminantment prohibida el 19 de novembre de 1937 pel Director de l'Hospital. A més, es manà que tots els productes obtinguts per aquestes terres fossin consumits prèvia cocció, per qüestions de salut pública⁶⁴.

D'altra banda, l'Hospital disposava d'una granja propera a la finca que era de propietat municipal. Aquesta instal·lació proveïa l'Hospital a preu de cost i "el sostenimiento de ésta ha corrido siempre a cargo del Hospital que facilitaba para tal menester los sobrantes de las comidas y los despojos de la cocina"⁶⁵. També s'obtenien patates i altres productes de la finca a preu de taxa⁶⁶. A finals d'octubre de 1937 l'ajuntament decidí vendre les instal·lacions d'aquesta granja, amb les gàbies i els conills i les gallines⁶⁷. Uns dies més tard la direcció de l'Hospital lamentava no haver tingut coneixement oficial d'aquesta venda i acusava l'Ajuntament d'incomplir l'acord verbal segons el qual l'aviram seria venut a l'Hospital. Com que encara no s'havia fet efectiva la venda, l'Hospital decidí adquirir "todas las existencias de la Granja, las cuales pagará al precio de tasa"⁶⁸.

d) El personal

Durant la primera etapa, el nomenament de personal per a l'Hospital era competència de la Delegació de Sanitat i Assistència Social de Reus⁶⁹. Tenim, però, poques notícies documentals sobre personal de l'Hospital de Sang. A la primavera de 1937 consta el nom d'un practicant militar, Joan Llobet Jové, que hi treballava des del 8 de febrer, i de Rosendo Bosch Feixas, des del 25 de febrer. El seu salari mensual era de 333,33 ptes⁷⁰. Alguns metges que hi van treballar van ser Josep Gené Roca, de Montbrió, i Frederic Boronat Munté, de Mont-roig⁷¹. A primers de setembre de 1936, el metge director informava del trasllat a Cambrils dels metges Josep Vinyeta Font, de Barcelona, Andreu Clariana Vives, de Valls, i Enric Rafel Carreras, de Barcelona, procedents tots ells de l'Hospital de Sang de Casp, al front sud d'Aragó⁷². Un altre metge fou Josep Roig Miquel, de Cambrils, que treballà a la Clínica Militar, tot i ser de dretes, i fou metge director de Sanitat Marítima de Cambrils⁷³.

A l'octubre de 1937 n'era metge director **Ramon Oriol Anguera**, que també era metge municipal, i l'administrador era Josep M. Gil Ruiz. El doctor Ramon Oriol Anguera era un catòlic molt instruït d'ideologia republicana i catalanista, la qual cosa li costà estar empresonat a Tarragona arran dels Fets d'Octubre de 1934. El van reposar com a metge el 25 de febrer de 1936, quan el metge titular **Josep Roig Miquel** havia cessat. El doctor Oriol va prestar els seus serveis fins al 16 de desembre de 1937, quan fou destinat al front de Terol, a Híjar, en una ambulància que treballava a primera línia. Després fou destinat a un hospital de Montjuïc. Eren metges aleshores Josep Gené Roca, Frederic Boronat Munté, Josep Vinyeta Font, Andreu Clariana Vives i Enric Rafel Carreras, tots ells mobilitzats per Sanitat. Els infermers eren de Cambrils: Francesc Montserrat Gras, Josep Albinyana Mates i Joan Rom Colom⁷⁴. El novembre de 1937 apareix el nom d'Eugenio Arranz com a director de l'Hospital⁷⁵. A l'abril de 1938 ho era Bonaventura Pujol Font, i a l'agost, J. Tobes. Un altre metge que va treballar a l'Hospital de Cambrils va ser el cirurgià peruà Jorge Jarufe, després ministre de Salut del Perú.

Si hem de fer cas a una carta del 4 d'agost de 1937, un cop l'Hospital s'havia convertit en Clínica Militar, el nombre de treballadors era de 76, entre facultatius i administratius⁷⁶. Aquesta xifra s'incrementaria durant els mesos de la batalla de l'Ebre. A principis de 1938, la voluntat de les autoritats militars que dirigien l'Hospital era substituir gradualment el personal que hi treballava

per soldats declarats aptes per a serveis auxiliars, a més d'augmentar el nombre de sanitaris⁷⁷.

Els treballadors de serveis auxiliars eren reclutats al poble. El 8 d'abril de 1938 l'ajuntament féu una crida a totes les noies de més de 19 anys per proveir 1.500 places d'infermeres de guerra⁷⁸. El 6 de setembre el cap de servei de l'Hospital demanà a l'Ajuntament que aportés 20 dones per rentar roba durant tot un dia, amb les dietes pagades⁷⁹. També hi treballaren alguns refugiats⁸⁰.

e) Assistència a la població civil

Als inicis l'Hospital de Sang tenia l'obligació d'atendre la població civil de Cambrils, tal com establia a l'acta de cessió que en féu l'ajuntament. De fet, no es tractava encara d'un hospital militar. El 18 de novembre de 1937 l'Hospital General de les Comarques Tarragonines comunicava la decisió de restringir l'accés de civils a l'hospital. Des de la direcció de l'Hospital cambrilenc, s'arribà a afirmar que és "más imprescindible que nunca dar una atención preferente a los suministros de Establecimientos hospitalarios por encima de los de la población civil⁸¹".

Hi ha constància escrita i oral que l'Hospital va atendre població civil durant tota la guerra, malgrat que l'hospitalització es feia en sales separades. S'hi atenia gent de Cambrils, com el conductor del carro accidentat en una topada contra el vehicle on viatjava el President de la República⁸².

Durant els primers mesos de 1937 trobem l'assistència de població refugiada a l'hospital, a banda dels autòctons. A mitjan febrer tenim constància de l'arribada per mar d'un contingent de refugiats andalusos desembarcats al port cambrilenc, llavors en construcció⁸³. Alguns casos clínics obeïen a neurosis de guerra, com per exemple la del noi de 14 anys, Josep Luque Ruiz, originari de la província de Granada i traslladat a l'Institut Frenopàtic Pere Mata de Reus⁸⁴. Molts refugiats arribaven a Cambrils sense saber on havien anat a parar alguns dels seus familiars. Des d'aquí demanaven informacions sobre els seus parents a diversos punts de l'Estat espanyol, sovint amb l'Ajuntament com a intermediari. Altres vegades, era l'Ajuntament qui rebia cartes de familiars d'arreu de l'Estat interessant-se per familiars que lluitaven el front i dels quals no en tenien notícia des de feia temps. Hi ha notícies d'alguns refugiats hospitalitzats a finals de 1937. El 14 de novembre de 1938, des del Vè Cos d'Exèrcit demanaven allotjament a dues famílies de refugiats "del otro lado del Ebro", els quals prestaven servei a l'hort de l'hospital⁸⁵. El novembre d'aquell any l'Ajuntament acceptà la cessió de roba de l'Hospital per als refugiats⁸⁶.

El 19 de juliol de 1938, en commemoració de l'aniversari de l'aixecament popular, seria possible visitar els ferits i malalts de l'Hospital Militar, "en particular a tot el sexe femení a una visita col·lectiva". La visita s'organitzaria en comitiva, que sortiria de la Casa de la Vila⁸⁷.

Finalment, fem referència a una qüestió de salut pública ocorreguda fora de l'Hospital. A finals de 1937 es registraren diversos casos de tifus entre la població civil⁸⁸. El 27 de novembre el Cap Major de Sanitat de la 68a Brigada Mixta demanà a l'alcalde la vacunació de la població a causa de l'increment dels casos de febre tifoïdea. En conseqüència, l'alcalde sol·licità al Centre Sanitari Intercomarcal de Reus 2.000 vacunes antitífus per a la població civil i les forces militars instal·lades recentment a la vila. Als tres dies arribaren 100 tubs de 10 cc. de vacuna antitífica injectable. Malgrat aquests casos de tifus, no es detecta un augment de la mortalitat a Cambrils l'any 1937, a diferència de l'any següent, que supera per primera vegada la natalitat⁸⁹.

f) Assistència a la població militar

A principis de juliol de 1937 registrem diverses molèsties provocades pel comportament d'alguns soldats ingressats a l'Hospital, les qual obligaren l'alçament d'una queixa al Comandant Militar de Tarragona⁹⁰. Aquesta és la carta adreçada per l'alcalde Francesc Bonfill:

“Ante el desorden en que individual y por grupos se desenvuelven los soldados hospitalizados en el Militar de esta villa en sus relaciones externas al Establecimiento, que por sus propios medios no puede restablecer el imperio de la ley ante aquellos, se cree en el deber de informarle [al comandant militar de Tarragona] que muchos de los soldados que reciben asistencia en el citado Hospital frecuentan los cafés a altas horas de la noche no obstante hallarse enfermos, algunos además se emborrachan y promueven escándalos; se muestran irrespetuosos con sus semejantes e incluso con personas revestidas de autoridad; recorren el término destruyendo plantas y frutos, y culminan sus acciones con el asalto, a la fuerza y a pretexto de no tener suficientes alimentos en el Hospital, de la granja que próxima al mismo tiene instalada este Ayuntamiento, llevándose de ella pollos, gallinas, huevos y conejos que unas veces comen dentro de la casa pero otras se los frien en el bosque a único provecho de los aslatantes, los que a las conminaciones de los encargados han respondido con amenazas. Siendo pues grave la situación que de los precedentes hechos se deriva, máxime tratándose de ciudadanos sujetos a una disciplina médica y militar y afectando ello a su jurisdicción, encarecidamente le ruego se sirva tomar las medidas pertinentes”.

No coneixem quines actuacions es dugueren a terme.

Per acabar aquell recull de dades, esmentar el valuosíssim testimoni d'alguns soldats que passaren per l'Hospital de Cambrils i en deixaren constància en les seves memòries:

És el cas de **Joaquim Company i Roldan** (1919 – 2006), de Sant Just Desvern, que acampà als afores de Cambrils l'estiu de 1938. Fou destinat a les Brigades Internacionals que hi havia al municipi, a la 45a Divisió, i setmanes més tard hi tornà per fer uns cursets de formació militar en un xalet prop de l'estació, probablement el xalet d'en Bau. Company observà que: “tot sovint arribaven ambulàncies amb ferits, que els portaven a l'hospital de Cambrils. Com que era el primer hospital que es trobava venint del front, era allà on els deixaven, ja que molts cops n'hi havia de greus i venia d'unes hores que es poguessin salvar”. Company va marxar de Cambrils el 31 d'agost.

L'actor i guionista estatunidenc **Alvah Bessie** (1904 – 1985) estava a l'hospital de campanya la 35a Divisió el dia 26 d'abril de 1938. El dia 17 fou evacuat a Cambrils. La seva descripció de l'Hospital és taquigràfica: “Former convent magnificent stone building with many wings, extensive gardens look onto the sea”. L'americà estava sorprès per la quantitat de diners que s'havien destinat a l'edifici mentre la població civil vivia en la misèria. “impressed by expenditure of money for such a purpose while population lived in rafs and hovels”. Altres característiques observades per Bessie: “Food here good; beds better than last hospital – sheets. Many wounded here (...). Personnel here chiefly Spanish”. El dia 19 tornà al front.

Fonts bibliogràfiques

L'Arxiu t'informa: Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils, núm. 10 (setembre de 2006)

BERTRAN, Josep: *Cambrils, Dictadura i República (1923-1939)*. Edicions de l'Ajuntament de Cambrils, 1989

BESSIE, Alvah. *Alvah Bessie's Spanish Civil War Notebooks*. Dan Bessie (ed.), University of Kentucky, 2002

COMITÈ SANITARI DE CATALUNYA: *Organització dels serveis sanitaris al Front Aragonès: normes per a l'assistència i evacuació de ferits*. Casa d'Assistència President Macià, Barcelona, 1936

COMPANY, Joaquim: *Sis anys fora de casa*. Viena edicions, Barcelona, 1999

DD. AA.: *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*. Edicions 62, Barcelona, 2005

HAWTREY, Charles E., *Dr. Ignacio V. Ponseti and the Spanish Civil War: An Oral History of the University of Iowa Distinguished Professor of Orthopedics*. Department of Writing, Rhetoric, & American Cultures, Michigan State University, 2002

JACKSON, Gabriel: *La República Española y la Guerra Civil*. Editorial Crítica, Barcelona, 1976

LÍSTER, Enrique: *Memorias de un luchador*. G. Del Toro, Madrid, 1977

LLOP, Josep: *De la Segona República a la primera postguerra. La Canonja 1930-1944*. Centre d'Estudis Canongins, La Canonja, 2001

MARTÍ IBÁÑEZ, Félix: *Obra: diez meses de labor en sanidad y asistencia social*. Tierra y Libertad, Barcelona, 1937

TARÉS, Manel: "Els ajuntaments cambrilencs de la Segona República". A *Revista Cambrils*, 2006

Notes

¹ Es tracta, concretament, del fons de l'Ajuntament de Cambrils, dipositat a l'Arxiu Municipal de Cambrils (AMCAM) i del fons de l'Ajuntament de Reus, dipositat a l'Arxiu Històric de Reus (AHR). Podeu veure una presentació general de la documentació municipal i privada relacionada amb l'HSC a *L'Arxiu t'informa: butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils*, núm. 10 (setembre de 2006), consultable a l'indret web de l'AMCAM (http://www.cambrils.org/nivell2.php?id_area=3&id_sub_area=60, www.cambrils.cat, secció Cultura – Arxiu). També a la versió per a web de l'exposició *L'Hospital de Sang de Cambrils als documents*, consultable a http://www.cambrils.org/nivell3.php?id_cont_area=942&id_area=3&id_sub_area=60.

² AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils.

³ Idem.

⁴ Idem.

⁵ Idem.

⁶ TARÉS (2006)

⁷ El 4 d'agost s'havia confeccionat una llista amb 22 milicians, tots menors de trenta anys. AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils

⁸ ORTIGA (1991), p.92

⁹ AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils, 26/07/1936

¹⁰ AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils, 25/09/1936.

¹¹ AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils.

¹² AMCAM, Comitè Antifeixista de Cambrils. Octubre de 1936.

¹³ AMCAM, Bans i edictes, 01/08/1936.

¹⁴ Comitè Sanitari (1936).

¹⁵ AMCAM, Correspondència, 14/09/1936.

¹⁶ AMCAM, Bans i edictes.

¹⁷ AHR, Comissió permanent extraordinària, 20/12/1936

¹⁸ Extret de diversos números de la revista S.I.A.S. (Sanitat i Assistència Social), publicada per la Generalitat l'any 1937. Vegeu també MARTÍ (1937).

¹⁹ AMCAM, Correspondència, 12/04/1937.

²⁰ AMCAM, Esborranys d'actes municipals, 25/05/1937.

- ²¹ AMCAM, Esborranys d'actes municipals, 29/07/1937.
- ²² Per exemple, carta del 08/12/1937. AMCAM, Correspondència.
- ²³ AHR.
- ²⁴ AMCAM, Correspondència, 04/11/1937.
- ²⁵ AMCAM, Correspondència, 15/11/1937.
- ²⁶ AMCAM, Correspondència, 15/01/1938.
- ²⁷ AMCAM, Esborranys de les Actes Municipals, 22/05/1938.
- ²⁸ AMCAM, Correspondència, 25/07/1938 i 26/07/1938.
- ²⁹ Idem, 23/09/1938.
- ³⁰ AMCAM, Bans i Edictes, 23/09/1938.
- ³¹ AMCAM, Correspondència, 15/10/1938.
- ³² Idem, 17/03/1939.
- ³³ Idem, 15/11/1937
- ³⁴ Idem, 15/01/1938
- ³⁵ Idem, 30/11/1937
- ³⁶ Idem, 06/12/1937
- ³⁷ Idem, 23/12/1938
- ³⁸ AMCAM, Bans i Edictes, 18/07/1938
- ³⁹ AMCAM, Correspondència, 17/07/1937
- ⁴⁰ Idem, 10/12/1937
- ⁴¹ Idem, 16/03/1938
- ⁴² Idem, 08/11/1937. AMCAM, Esborranys d'actes municipals, 09/11/1937
- ⁴³ AHR
- ⁴⁴ AMCAM, Esborranys d'actes municipals, 12/11/1936
- ⁴⁵ AMCAM, Comptes municipals
- ⁴⁶ AMCAM, Bans i Edictes, 09/11/1936
- ⁴⁷ AMCAM, Comitè Antifeixista
- ⁴⁸ Idem, 28/10/1936
- ⁴⁹ El "Consejo Regional de Defensa de Aragón" fou creat l'octubre de 1936 per la CNT i tenia atribucions de govern polític, econòmic i defensiu. Fou dissolt l'agost de l'any següent.
- ⁵⁰ AMCAM, Correspondència, 06/04/1937
- ⁵¹ Idem, 30/01/1937 i 09/02/1937
- ⁵² Idem, 24/03/1937; AMCAM, Esborranys d'Actes Municipals, 23/03/1937
- ⁵³ AMCAM, Correspondència, 29/09/1937
- ⁵⁴ AMCAM, Bans i Edictes, 03/05/1938
- ⁵⁵ AMCAM, Correspondència, 20/09/1938
- ⁵⁶ Idem, 15/10/1938
- ⁵⁷ Idem, 09/06/1937
- ⁵⁸ Idem, 20/08/1938
- ⁵⁹ AMCAM, Esborranys d'actes municipals, 09/10/1938
- ⁶⁰ AMCAM, Correspondència, 02/08/1938
- ⁶¹ Idem, 20/08/1938
- ⁶² Idem, 17/01/1936
- ⁶³ Idem, 28/12/1937
- ⁶⁴ Idem, 19/11/1937 i 22/11/1937
- ⁶⁵ Idem, 08/11/1937
- ⁶⁶ Idem, 04/11/1937
- ⁶⁷ AMCAM, Bans i Edictes, 30/10/1937
- ⁶⁸ AMCAM, Correspondència, 07/11/1937
- ⁶⁹ AMCAM, Comitè Antifeixista, octubre 1936
- ⁷⁰ AMCAM, Correspondència
- ⁷¹ AMCAM, Comitè Antifeixista
- ⁷² Idem
- ⁷³ AMCAM, Correspondència, 16/08/1937

- ⁷⁴ AMCAM, Comitè Antifeixista
- ⁷⁵ AMCAM, Correspondència, 06/11/1937
- ⁷⁶ Idem, 04/08/1937
- ⁷⁷ Idem, 15/01/1938
- ⁷⁸ AMCAM, Bans i Edictes, 08/04/1938
- ⁷⁹ AMCAM, Correspondència, 06/09/1938
- ⁸⁰ Idem, 14/01/1938
- ⁸¹ Idem, 06/11/1937
- ⁸² Idem, 17/04/1937
- ⁸³ Idem, 08/03/1937
- ⁸⁴ Idem, 15/03/1937
- ⁸⁵ Idem, 13/11/1938
- ⁸⁶ Idem, 14/11/1937
- ⁸⁷ AMCAM, Bans i Edictes, 18/07/1938
- ⁸⁸ AMCAM, Correspondència, 27/11/1937 i 29/11/1937
- ⁸⁹ BERTRAN (1989), p.15
- ⁹⁰ AMCAM, Correspondència, 07/07/1937